

تحلیل گرسنگی به عنوان جنایت جنگی در جریان منازعه اسرائیل - فلسطین ۲۰۲۳

عاطفه شیخ اسلامی (نویسنده مسئول)

استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

atefe.sheikheslami@gmail.com

رضا جعفری

دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده علوم انسانی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

rezajafaarri@gmail.com

قابل انتشار در دوره ۲۵، شماره ۶۷ (پاییز ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده

سیاست‌های اتخاذی اسرائیل در منازعه با گروه‌های مقاومت فلسطین از هفتم اکتبر ۲۰۲۳، جان هزاران نفر در نقاط مختلف نوار غزه را با درگیر کردن در دسترسی به کالاهای اساسی حیات و در نتیجه تحمیل گرسنگی، تشنگی و نقض سلامت جسمانی و روانی، در معرض خطر جدی قرار داده است. در حالی که بر اساس قوانین بین‌المللی بشردوستانه استفاده از گرسنگی ممنوع می‌باشد و بند (b) ماده ۸ اساسنامه رم و سند عناصر جرایم در ارکان متشکله جنایت جنگی تحمیل گرسنگی نیز دربرگیرنده هر دو مجرای مستقیم و غیرمستقیم در تحمیل گرسنگی بوده و از مصادیق «محرومیت غیرنظامیان از لوازم لازم برای بقاء» در جریان یک منازعه مسلحانه به شمار می‌رود.

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی نشان می‌دهد که مستندات موجود در ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های اتخاذی در منطقه هم از بُعد مستقیم در دسترسی به مواد غذایی و آب آشامیدنی و هم از بعد غیرمستقیم از طریق اخلال در دسترسی به انرژی و گذرگاه‌های حمل‌ونقل در تحمیل شرایط منجر به گرسنگی در چارچوب قوانین بین‌المللی بشردوستانه و اساسنامه رم نقض قوانین بین‌المللی بوده و بویژه با توجه به دستور مورخ ۲۸ مارس ۲۰۲۴ دیوان بین‌المللی دادگستری در پی دادخواست آفریقای جنوبی علیه اسرائیل، مستلزم توجه جدی مجامع حقوق بشری و نهادهای بین‌المللی است. امری که در رفع اتهامات اتخاذ رویه گزینشی نهادهای مذکور در موارد نقض حقوق بشر، اهمیت تضمینات لازم در اجتناب از عدالت گزینشی و بحران مقبولیت نهادهای مذکور در نیل به اهداف خود و دیوان کیفری بین‌المللی در تضمین مقابله با بی‌کیفرمانی مؤثر خواهد بود.

کلمات کلیدی: جرایم جنگی، جرم گرسنگی دادن، جنگ ۲۰۲۳ غزه، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، منازعه اسرائیل - فلسطین

Imposing Starvation as a War Crime in the Israeli-Palestinian Conflict 2023

Abstract

The policies adopted by Israel during the conflict with Palestinian resistance groups since October 7, 2023, have placed the lives of thousands of people across various regions of the Gaza Strip at serious risk by disrupting access to essential life goods, resulting in hunger, thirst, and violations of physical and mental health. This is in clear defiance of international humanitarian law, which prohibits the use of starvation as a tactic of war. Article 8(b) of the Rome Statute and the Elements of Crimes encompass both direct and indirect means of imposing hunger, considering it as a form of "deprivation of civilians of essential goods for survival" during an armed conflict.

This study, employing a descriptive-analytical method, demonstrates that the existing evidence regarding the imposed prohibitions and restrictions in the area including direct limitations on access to food and drinking water, and indirect disruptions to energy supplies & transport routes constitutes conditions leading to starvation in the framework of international humanitarian laws and the Rome Statute is a violation of international laws especially considering the order of 28 March 2024 of the ICJ (South Africa v. Israel), that requires the serious attention of human rights groups and international institutions. Addressing these issues is crucial for overcoming accusations of selective justice by these bodies in cases of human rights violations, ensuring the necessary safeguards to prevent selective enforcement, and addressing the legitimacy crisis faced by these institutions in achieving their objectives, particularly the International Criminal Court's role in effectively combating impunity.

Keywords: war crimes, Starvation, Gaza war 2023, International humanitarian law, Israeli-Palestinian conflict

مقدمه

غذا، یکی از نیازهای اساسی برای بقا و ادامه نسل حیات بشری است. بر اساس نظریه مازلو^۱، اساسی‌ترین نیاز انسان از میان پنج نیاز اصلی، نیاز به غذا و تغذیه است. مفهوم کلی حق بر غذا (امنیت غذایی) نیز مبتنی بر وجود غذای کافی، سالم، مغذی و قابل دسترسی برای همگان و در تمامی زمان‌ها است.^۲

با توجه به اظهارات مرکز مبارزه با گرسنگی، «فوت به دلیل گرسنگی معادل یک قتل عمد است، و قرار گرفتن در وضعیت ناکافی تغذیه‌ای و تجربه‌ی گرسنگی شدید و مستمر، به عنوان یک نقض جدی از حق اساسی حیات، شناخته می‌شود.»^۳ در حوزه حقوق بشردوستانه بین‌المللی، سه اصل اساسی تفکیک، احتیاط و تناسب باید در جریان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی در راستای کاهش آسیب به غیرنظامیان اعمال شود.^۴ از این رو، خاص بودن شرایط حاکم در مخاصمات مسلحانه، توجه به وضعیت تغذیه جمعیت غیرنظامی به دلیل حیاتی بودن و بنیادی بودن حق بر غذا و حق بر رهایی از گرسنگی را بیشتر و اهمیت لزوم ارائه تضمینات کافی در جلوگیری از نقض آن را روشن‌تر می‌کند. در واقع، به دلیل اهمیت این موضوع، طبق قوانین بین‌المللی بشردوستانه، استفاده از گرسنگی به عنوان تاکتیک جنگی ممنوع است و طرف اشغالگر موظف به رفع نیازهای ساکنان و حفاظت از غیرنظامیان منطقه اشغالی است.

این امر در شانزدهمین گزارش مربوط به مسئولیت حمایت^۵ با عنوان «مسئولیت حمایت: تعهد به پیشگیری و محافظت از مردم در برابر جنایات بین‌المللی» از سوی دبیر کل سازمان ملل متحد قابل توجه است. در این گزارش، ضمن تأکید بر افزایش قابل توجه مخاصمات مسلحانه خشونت‌آمیز، هشدار جدی در خصوص روندهای نگران‌کننده جهانی از جمله نقض و سوء استفاده فزاینده از حقوق بشردوستانه بین‌المللی و قوانین بین‌المللی حقوق بشر صادر و چالش‌های پیش‌روی کشورهای عضو سازمان ملل متحد و جامعه بین‌المللی بیان شده است. این گزارش، همچنین بر پیامدهای بشردوستانه منازعات، از جمله بحران جهانی و رکورد تعداد افرادی که با ناامنی غذایی حاد مواجه هستند^۶، تأکید دارد.^۷

¹ Maslow's Theory of Motivation and Hierarchy of Human Needs.

برای مطالعه بیشتر نک:

Reid, R, Allison, C. "Maslow's Theory of Motivation and Hierarchy of Human Needs: A Critical Analysis" (Berkeley: School of Social Welfare University of California, 2008).

^۲ فرهاد طلایی و علی رزم خواه، «نقش سازمان‌های بین‌المللی در تحقق حق بر غذا»، فصلنامه سازمان‌های بین‌المللی، ۲، ۱ (۱۳۹۲)، ۵۲.

^۳ "Action Against Hunger," Action Against Hunger Take Action, accessed December 1, 2023, <https://www.actionagainsthunger.org/take-action/>.

^۴ "Rules 1, 7, 14 and 15," ICRC Customary International Humanitarian Law Database, accessed August 25, 2024, <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v>.

^۵ برای مطالعه بیشتر نک: شهرام بهمن تاجانی، «حاکمیت و مسئولیت حمایت در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری»، سیاست جهانی، ۴، ۱ (۱۳۹۴)، ۲۳۷-۲۶۲. و همچنین سید محمدمهدی قادری و ناصر قربان‌نیا، «دکترین مسئولیت حمایت و تلاش برای مقابله با فجایع انسانی»، فصلنامه روابط خارجی، ۵، ۱ (۱۳۹۲).

^۶ بر اساس گزارش جهانی مربوط به بحران غذا (۲۰۲۴)، بیش از ۱۳۴ میلیون نفر در سال ۲۰۲۳، سطوح بالای بحران غذایی را در کشورهای درگیر در مخاصمات مسلحانه تجربه کرده‌اند. نک:

Food Security Information Network and Global Network against Food Crises. "Global Report on Food Crises 2024." Last modified 2024. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/108156>.

^۷ "Responsibility to Protect: The commitment to prevent and protect populations from atrocity crimes." Report of the Secretary-General, New York: United Nations, 2024. Accessible in: <https://www.globalr2p.org/resources/sg-2024-report/>.

بویژه آنکه «گرسنگی دادن در حقوق کیفری بین‌المللی هم شامل معنای مضیق خود (محرومیت از تغذیه) می‌گردد و هم در بردارنده معنای موسع آن است (محرومیت یا عدم تأمین کافی هر چیزی که برای زنده ماندن الزام باشد)».^۸

با در نظر گرفتن منازعه اسرائیل و گروه‌های مقاومت فلسطین از هفتم اکتبر ۲۰۲۳ و سیاست‌های اتخاذی اسرائیل در منطقه در ایجاد ممنوعیت و محدودیت در دسترسی به کالاهای اساسی حیات و در نتیجه تحمیل گرسنگی، تشنگی و نقض سلامت جسمانی جمعیت غیرنظامی، بررسی ابعاد مختلف این سیاست‌ها در واکاوی انطباق نتایج برآمده از سیاست‌های مذکور با تحمیل گرسنگی و در نتیجه مسئولیت ناشی از آن به‌عنوان جنایت جنگی در بستر حقوق کیفری بین‌المللی می‌باشد.

این در حالی است که دولت فلسطین در ۲ ژانویه ۲۰۱۵ به اساسنامه رم ملحق شده (و اساسنامه از اول آوریل ۲۰۱۵ برای آن لازم‌الاجرا گردیده است) و صلاحیت قضایی را در مورد جنایات ادعایی ارتکاب یافته در اراضی اشغالی فلسطین از جمله قدس شرقی، از ۱۳ ژوئن ۲۰۱۴ پذیرفته است در حالی که اسرائیل عضو اساسنامه نمی‌باشد.

کمیسیون مستقل تحقیقات بین‌المللی سازمان ملل متحد در مورد اراضی اشغالی فلسطین، از جمله قدس شرقی و اسرائیل^۹، حقوق بشردوستانه بین‌المللی در حوادث مربوط به مخاصمات مسلحانه را لازم‌الاجرا دانسته است. در دومین گزارش این کمیسیون به مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سپتامبر ۲۰۲۳ بر تمایز مهم میان حقوق بین‌المللی بشردوستانه که به دنبال محدود کردن درد و رنج ناشی از جنگ است و حقوق جنگ تأکید و اسرائیل را مکلف به رعایت قوانین بین‌المللی بشردوستانه در تمامی عملیات‌های اجرایی خود کرده است.^{۱۰}

این پژوهش با روش تحلیلی و توصیفی درصدد پرداختن به ارتکاب جرم تحمیل گرسنگی علیه جمعیت غیرنظامی نوار غزه در پی اقدامات اسرائیل و آثار و نتایج سیاست‌های اتخاذی نسبت به مردم غیرنظامی در خلال نزاع گروه‌های مقاومت فلسطین و اسرائیل از هفتم اکتبر ۲۰۲۳ به بعد و پاسخ به این پرسش است که سیاست‌های اتخاذی از سوی اسرائیل در جریان این منازعه در چه محدوده‌ای با جرم تحمیل گرسنگی به‌عنوان جنایت جنگی منطبق است؟

بدین منظور، پس از تبیین حق بر غذا از منظر اسناد بین‌المللی، به واکاوی ارکان متشکله جرم تحمیل گرسنگی در چارچوب اساسنامه رم و سند عناصر جرایم از یک‌سو و بررسی ابعاد ارتکاب این رفتار در جریان مخاصمات علیه جمعیت غیرنظامی منطقه مذکور از سوی دیگر با هدف امکان‌سنجی شناسایی مسئولیت کیفری برای اسرائیل در خصوص ارتکاب جنایت جنگی به‌عنوان جرم بین‌المللی پرداخته شده است.

۱- حق بر غذا از منظر اسناد بین‌المللی

^۸ محمد هادی حسین ذاکر، «گرسنگی دادن غیرنظامیان به مثابه جنایت جنگی»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۸، ۹ (۱۴۰۰)، ۲۳۶.

^۹ Independent International Commission Of Inquiry On The Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem, And Israel Palais Des Nations, 2022.

^{۱۰} "Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel-Question of Palestine," United Nations Question of Palestine, accessed November 11, 2023, <https://www.un.org/unispal/document/report-coi-palestine-israel-a78-198/>.

مفهوم امنیت غذایی در اسناد بین‌المللی برگرفته از «حق بر غذا»، «حق بر غذای کافی» و «حق بنیادین بر رهایی از گرسنگی» است. حقوقی که خود ریشه در اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیون‌های حقوق بشری بالخصوص میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارند. این حق در معاهدات دیگری مانند رفع تمامی اشکال تبعیض علیه زنان و کنوانسیون حقوق کودک نیز مطرح شده است. همچنین در اعلامیه اسلامی حقوق بشر قاهره با تعبیر حق خوراک یا حق بر تغذیه (برای مجروح، بیمار و اسرا) و تأمین و تضمین حق هر انسان در زندگی شرافتمندانه شامل خوراک ذکر شده است. اعلامیه کنفرانس جهانی حقوق بشر وین نیز تأکید کرده است نباید از مواد غذایی به عنوان یک ابزار برای اعمال فشار سیاسی استفاده شود.

با در نظر گرفتن ماهیت تعهدات ناشی از حق بر غذا که از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه (تعهد به احترام به حق غذا، تعهد به حمایت از حق غذا و تعهد به تسهیل و فراهم کردن حق غذا) حق رهایی از گرسنگی جزء حقوق بنیادین و غیرقابل عدول است.^{۱۱} لذا این حق تأکید می‌کند که همه انسان‌ها حق به تغذیه و خوراک کافی دارند و تبعیض علیه آنها باید رفع شود.^{۱۲}

۱-۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶

در اعلامیه جهانی حقوق بشر به‌عنوان یکی از جامع‌ترین اسناد بین‌المللی حقوق بشری، حق غذا در ماده ۲۵ مطرح شده و مواد ۳، ۲۱ و ۲۳ آن نیز علاوه بر رعایت اصول کلی حقوق بشر، به تأمین استاندارد کافی برای زندگی شامل حق غذا، دسترسی به خدمات عمومی و تأمین اجتماعی اشاره دارد. طبق بند اول ماده مذکور «هر شخصی حق دارد تا سطح زندگانی، سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش را از حیث غذا، مسکن و مراقبت‌های پزشکی و خدمات لازم اجتماعی تأمین کند». از این رو، امنیت غذایی اکنون به عنوان یک حق اساسی مورد تأکید قرار می‌گیرد.^{۱۳}

در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز حق مزبور به عنوان یک حق مستقل ذکر نشده و به‌جای آن، در بند یک ماده ۱۱، حقی به نام «استاندارد مناسب زندگی» لحاظ شده است. این حق با اصل حاکم بر نظام بین‌المللی حقوق بشر که بیان می‌کند تمام انسان‌ها با حقوق و کرامت برابر متولد می‌شوند و ملزم به رفتار با یکدیگر با روحیه‌ی برادری هستند، ارتباط مستقیم دارد.^{۱۴} این ماده با تصریح بر لزوم به رسمیت شناخته شدن حق هر فرد بر سطح زندگی کافی برای خود و خانواده‌اش شامل، خوراک، پوشاک و مسکن کافی همچنین بهبود مداوم شرایط زندگی بر لزوم اتخاذ تدابیر مقتضی، بر حق بنیادی هر کس به رهایی از گرسنگی، به طور انفرادی و از طریق همکاری بین‌المللی تأکید کرده است. در مجموع تضمین کردن حق انسان‌ها به

^{۱۱} چنگیز اسفندیاری و سید باقر میرعباسی، «بررسی ابعاد حق بر غذا و امنیت غذایی در اسناد بین‌المللی»، فصلنامه حقوق پزشکی، ۳۵، ۹ (۱۳۹۴)، ۹۶.
^{۱۲} لازم به ذکر است که در رویه محاکم منطقه‌ای از جمله دیوان حقوق بشر آمریکا در قضایایی از جمله Villagrán- Morales y otros/ Instituto de Reeducación del Menor/Sawhoyamax و در رویه مراجع بین‌المللی از جمله کمیته حقوق بشر در قضایایی چون Mukong vs. Cameroon/ Lantsova vs. Fédération de Russie بر لزوم دسترسی به غذا و حق بر غذا تصریح شده است. نک: حسینی اکبرنژاد، هاله و حسینی اکبرنژاد، حوریه، «مقابله با گرسنگی در نظام حقوق بین‌الملل: از نقض حقوق بشر تا جنایت بین‌المللی»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۸، ۶۵ (۱۴۰۰)، ۱۱۸-۱۲۱.
^{۱۳} گوهری، فرشته. «رابطه حق بر غذا و حق بر محیط زیست سالم در نظام بین‌المللی حقوق بشر» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه قم، ۱۳۹۵).
۱۷.

And Also see: Lorenzo Cotula, Moussa Djiré and Ringo W. Tenga, "The Right to Food and Access to Natural Resources: Using Human Rights Arguments and Mechanisms to Improve Resource Access for the Rural Poor" (Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2008), 7-9.

^{۱۴} M. C. R Craven, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on its Development* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 228.

دسترسی به غذا و جلوگیری از گرسنگی^{۱۵} به صورت دوگانه در بندهای ماده ۱۱، به عنوان اجزاء تشکیل دهنده حق بر غذا لحاظ شده‌اند.^{۱۶}

بر اساس تفسیر عمومی شماره ۱۲ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حق بر غذای کافی زمانی تحقق می‌یابد که هر فرد، همواره بتواند به‌طور فیزیکی و اقتصادی به غذای کافی دسترسی داشته باشد. این تفسیرها نشان می‌دهند که تفسیر کمیته^{۱۷} به‌وضوح از حق بر غذای کافی و حق بر رهایی از گرسنگی به عنوان مفاهیم مجزا و با ویژگی‌های مختلف بحث می‌کند.

۱-۲- پروتکل اول و دوم الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹

قواعد جنگ برای حفظ کرامت انسانی ایجاد شده است. در شرایط جنگ، امنیت غذایی و حق دسترسی به غذا قابل تعلیق نیستند. همچنین، گرسنگی دادن و تخریب اموال حیاتی در مخاصمات به‌عنوان جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت تلقی می‌شوند.^{۱۸}

حق به غذا در اسناد بین‌المللی بشردوستانه، از جمله کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی، به‌ویژه ماده ۳۲ کنوانسیون شماره ۱، مورد حمایت قرار دارد. این ماده دولت‌های متخاصم را به تأمین غذای کافی برای افراد بی‌طرف تحت کنترل‌شان ملزم دانسته و بر حفظ انسانیت در شرایط جنگ تأکید دارد. همچنین، کنوانسیون شماره ۳ ژنو بر تأمین غذای کافی و سالم برای افراد تأکید داشته و مواد ۲۰، ۲۳، ۵۵ و ۵۹ این کنوانسیون، دولت‌ها را به فراهم کردن محموله‌های غذایی برای کودکان، زنان باردار و حمایت غذایی و پزشکی از افراد تحت اشغال متعهد می‌کند.

بنابر بند ۱ و ۲ ماده ۵۴ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو، هرگونه گرسنگی هدفمند نسبت به غیرنظامیان به‌عنوان تاکتیک جنگی ممنوع است. این اقدامات شامل حمله به اموال ضروری برای بقای غیرنظامیان، ممانعت از ارسال کمک‌های انسانی و محدود کردن فعالیت‌های مربوطه می‌شود.

پروتکل الحاقی در مواجهه با مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی نیز با هدف فراهم‌سازی شرایط انسانی در این موقعیت‌ها بر لزوم تأمین غذا و آب برای افرادی که به دلایل جنگ از آزادی محروم هستند تأکید دارد (ماده ۷). در مواد ۱۴ و ۱۸ نیز علاوه بر ممنوعیت گرسنه نگه‌داشتن جمعیت غیرنظامی و ایجاد قحطی به‌عنوان روش جنگی، بر ممنوعیت تخریب یا انتقال بدون فایده اموال ضروری مانند مواد غذایی و محصولات کشاورزی تصریح کرده است.^{۱۹}

¹⁵ C. Gloay, "The Right to Food and Access to Justice: Example at the National Regional and International Levels" (Rome: FAO, 2009), 11.

¹⁶ برای مطالعه بیشتر نک: پگاه اکبری، «حق بر غذا در نظام حقوق بین‌الملل: مفهوم و سازوکار» (رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۰).

¹⁷ "General Comment No. 12: The Right to Adequate Food (Art. 11 of the Covenant)," Refworld, last modified May 2, 1999, <https://www.refworld.org/docid/4538838c11.html>.

¹⁸ اسفندیاری، میرعباسی، پیشین، ۱۵۸.

¹⁹ SEE: R. C DeFalco, "The Right to Food in Gaza: Israel's Obligations Under International Law". *SSRN Electronic Journal*, 35, 12(2009), 11-22.

۱-۳- قطعنامه ۲۴۱۷ شورای امنیت سازمان ملل متحد (۲۰۱۸)

قطعنامه ۲۴۱۷ شورای امنیت سازمان ملل متحد^{۲۰}، ناامنی غذایی مرتبط با جنگ را به عنوان یک موضوع مرتبط با صلح و امنیت بین‌المللی^{۲۱} به رسمیت شناخته و بر مسئولیت اصلی خود در حفظ آن و نیز بر تعهدات خود در رسیدگی به ناامنی غذایی ناشی از درگیری، از جمله قحطی در شرایط مخاصمات مسلحانه تأکید کرده است.

قطعنامه تأکید دارد که تأثیرات مخاصمات بر امنیت غذایی می‌تواند مستقیم (مانند تخریب ذخایر غذایی و منابع کشاورزی یا جابه‌جایی اجباری غیرنظامیان) یا غیرمستقیم (مانند اختلال در سیستم‌های غذایی و بازار که منجر به افزایش قیمت و کاهش دسترسی به آب و سوخت می‌شود) باشد. این قطعنامه با محکومیت محرومیت غیرنظامیان از کالاهای ضروری برای بقا، بر لزوم احترام به قوانین بشردوستانه بین‌المللی و تعهد به حفاظت از غیرنظامیان تأکید دارد. همچنین، تأمین نیازهای اساسی و تسهیل عبور بلا مانع کمک‌های بشردوستانه را برای همه طرف‌های درگیر الزامی می‌داند و یادآور می‌شود که استفاده از گرسنگی به عنوان روش جنگی، بدون توجه به نوع مخاصمات (بین‌المللی و غیربین‌المللی)، ممکن است جنایت جنگی محسوب شود.

۱-۴- اساسنامه رم

برخلاف اساسنامه دادگاه‌های کیفری بین‌المللی ویژه برای یوگسلاوی سابق و رواندا، دادگاه ویژه سیرالئون و دادگاه کامبوج که هیچ مقرره صریحی ناظر به جرم انگاری گرسنگی دیده نمی‌شود،^{۲۲} بند (2-b-xxv) ماده ۸ اساسنامه رم، تحمیل اجباری گرسنگی بر غیرنظامیان را به عنوان ابزار جنگی جرم‌انگاری می‌کند؛ این کار از طریق محروم‌سازی عمدی آنها از لوازم حیاتی، مانند ممانعت از ارسال کمک‌های ضروری که در کنوانسیون‌های ژنو ذکر شده، انجام می‌شود. در واقع، بند مذکور صرف محرومیت از لوازم حیاتی را جرم‌انگاری کرده است. جرم‌انگاری مطلق این رفتار، بدون توجه به نتیجه آن، حاکی از اهمیت حفاظت از غیرنظامیان است.

در خصوص ارکان متشکله جرم تحمیل گرسنگی به عنوان یک جرم جنگی با توجه به چارچوب بند (2-b) ماده ۸، بررسی چند نکته ضروری است. نخست آنکه، در مذاکرات رم، پس از بحث‌های متعدد، اجماع بر استفاده از واژه «محروم‌نمودن» به جای گرسنگی دادن شکل گرفت. مذاکره‌کنندگان معتقد بودند که «محروم‌نمودن فقط شامل مواد غذایی و نوشیدنی نمی‌شود؛ بلکه به عنوان نمونه محروم‌نمودن از امکانات پزشکی یا پتو را نیز شامل می‌گردد» و عبارت «مواردی که برای بقایشان ضروری است»

²⁰ "Resolution 2417, Protection of civilians in armed conflict," Unscr, accessed November 30, 2023, <http://unscr.com/en/resolutions/2417>.

²¹ همچنین شورای امنیت در قطعنامه ی ۷۹۴ مورخه ۳ دسامبر ۱۹۹۲ خویش حجم ترازدی انسانی ناشی از مخاصمات در سومالی که با ممانعت از توزیع کمک‌های بشردوستانه تشدید شده بود را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی تلقی کرد. نک: محمد باقر انصاری و شکورا حاجی علی اوروک، «موازن وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در بررسی حق بر غذا به عنوان یکی از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی»، فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۳، ۲ (۱۳۹۲)، ۱۶۹. و همچنین علیرضا ابراهیم‌گل، «حق بر غذا: پیش شرط تحقق سایر حقوق»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۹، ۲۵ (۱۳۸۷)، ۲۲۱-۲۴۳.

²² حسینی اکبرنژاد، پیشین، ۱۲۲.

حیطه گسترده‌ای را در برمی‌گیرد. در واقع، هرگاه مرتکب، غیرنظامیان را از موادی که حیاتشان وابسته به آن است محروم کند یا قصد گرسنه نگه داشتن آنان را به‌عنوان روشی جنگی داشته باشد، جرم گرسنگی دادن شکل می‌گیرد.^{۲۳}

نکته دیگر این که با توجه به تفکیک نوع جنایت جنگی بسته به ماهیت بین‌المللی یا غیر بین‌المللی بودن مخاصمات از یک سو و جرم‌انگاری تحمیل گرسنگی به‌عنوان یک تاکتیک جنگی در بند (2-b- xxv) ماده ۸ در دسته مخاصمات مسلحانه بین‌المللی، ماهیت منازعه مذکور نیز حائز اهمیت می‌باشد.

استدلال دکتربین‌المللی بودن ماهیت منازعه میان اسرائیل و حماس^{۲۴} در بستر حقوق بین‌الملل کیفری این است که هر گونه درگیری مسلحانه میان یک قدرت اشغالگر در سرزمین اشغالی، صرف نظر از اینکه آیا قدرت اشغالگر با یک دولت دیگر یا یک گروه مسلح غیردولتی مبارزه می‌کند، باید بین‌المللی تلقی شود.^{۲۵} بویژه آنکه ماده ۲ مشترک کنوانسیون‌های ژنو، مقرر نموده است که علاوه بر مقرراتی که باید در زمان صلح به موقع اجرا گذاشته شود، مفاد کنوانسیون در موارد جنگ رسمی یا هر گونه مخاصمه مسلحانه که بین دو یا چند دولت از دولت‌های متعاقد روی دهد و نیز در موارد اشغال جزئی یا کلی (بدون توجه به اینکه آیا اشغال با مقاومت مسلحانه روبه‌رو می‌شود یا خیر)، نیز اعمال خواهد شد. اگرچه ماده مذکور تعریفی از مفهوم اشغال ارائه نکرده با این حال، تعریف اشغال را می‌توان در ماده ۴۲ مقررات لاهه ضمیمه معاهده دوم لاهه ۱۹۰۷ جستجو نمود. این تعریف در مقررات اخیر، استانداردی برای تعیین وجود اشغال بر اساس حقوق بشردوستانه بین‌المللی است. بر این اساس، «یک سرزمین، زمانی اشغال شده تلقی می‌شود که عملاً تحت تسلط ارتش دشمن قرار گیرد».^{۲۶}

در نهایت، جنایت جنگی تحمیل گرسنگی به‌عنوان یک روش جنگی، مستلزم محرومیت غیرنظامیان از لوازمی است که برای بقای آنها ضروری بوده و با توجه به دسته‌بندی حاکم بر ماده ۸ اساسنامه در تفکیک مخاصمات مسلحانه بین‌المللی از غیر بین‌المللی، تحمیل چنین محرومیتی در چارچوب و مرتبط با یک منازعه مسلحانه بین‌المللی باشد.^{۲۷}

همچنین، توجه به این نکته ضروری است که صرفنظر از رفتارهای لازم در تحقق جنایت جنگی که در بندهای مذکور و با تفکیک نوع بین‌المللی و غیر بین‌المللی مخاصمات ذکر شده است، توجه به این نکته ضروری است که بخشی از یک برنامه یا

^{۲۳} سید مهدی سید زاده ثانی و زهرا فرهادی آلاشتی، « تمایز میان جنایات جنگی در منازعات بین‌المللی و داخلی: مصادیق و مبانی»، پژوهش نامه سیاست بین‌الملل، ۱، ۳ (۱۳۹۳)، ۵۵.

^{۲۴} Antonio Cassese, *International Law*, 2nd edition (Oxford University Press, USA, 2005), 420; Marco Longobardo, *The Use of Armed Force in Occupied Territory*, Kindle edition (Cambridge University Press, 2018), pp. 204–229; Israeli Ministry of Foreign Affairs, “*Hammas-Israel Conflict 2023: Key Legal Aspects, Annex 2, Legal Aspects of the Hammas-Israel Conflict 2023*,” updated to 2 November 2023, available in: [https://www.gov.il/BlobFolder/news/hamas-israel-conflict2023-key-legal-aspects/en/English_Documents_Hamas-Israel%20Conflict%202023%20-%20Some%20Factual%20and%20Legal%20Aspects%20-%20Israel%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20\(2%20NOV%202023\).pdf](https://www.gov.il/BlobFolder/news/hamas-israel-conflict2023-key-legal-aspects/en/English_Documents_Hamas-Israel%20Conflict%202023%20-%20Some%20Factual%20and%20Legal%20Aspects%20-%20Israel%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20(2%20NOV%202023).pdf), 7-8.; and also: Stephanie Coop, *The Israel-Palestine conflict from the perspective of international humanitarian law*, Japanese Society of International Law, No. 2024-11, 2024, 6.

^{۲۵} Coop, op. cit., 6-7.

^{۲۶} International Committee of the Red Cross, *How is the Term "Armed Conflict" Defined in International Humanitarian Law?* International Committee of the Red Cross Opinion Paper 2024, International Committee of the Red Cross, 2024, 11.

^{۲۷} در این زمینه دادستان دیوان، برخلاف برخی از دکتربین‌المللی کیفری که ماهیت منازعه میان اسرائیل و حماس را بین‌المللی دانسته‌اند، رویکرد متفاوتی اتخاذ کرده است. دادستان دیوان در درخواست حکم بازداشت در می ۲۰۲۴ علیه بنیامین نتانیاهو، نخست‌وزیر و یوآو گالانت، وزیر دفاع اسرائیل در خصوص جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت، مدعی وقوع درگیری‌های مسلحانه موازی در غزه شده است: یک منازعه مسلحانه غیر بین‌المللی بین اسرائیل و حماس (همراه با سایر گروه‌های فلسطینی) و منازعه مسلحانه بین‌المللی بین اسرائیل و فلسطین.

خطامشی جنگی بودن رفتارهای مذکور و نیز ارتکاب آن در مقیاس وسیع (در بند ۱ ماده ۸)، جزء عناصر و یا اوضاع و احوال لازم در تحقق این جنایت بین‌المللی نبوده و صرفاً عواملی هستند که دادستان را در تشخیص آغاز یا عدم آغاز تحقیقات علیه مرتکب احتمالی مساعدت می‌کنند. «روشن است که برنامه، سیاست و مقیاس بر اساس حقوق عرفی جزء ارکان متشکله جنایت جنگی نیستند. از این رو کشتن یک زندانی در جنگ یا صرف تجاوز به یک زن در سرزمین اشغالی، جنایت جنگی محسوب می‌شود.»^{۲۸} ظاهراً، برنامه، سیاست و مقیاس به‌عنوان عواملی که توسط دادستان در تعیین اینکه آیا تحقیقات علیه یک مظنون قابلیت آغاز شدن را دارد یا خیر، مورد توجه قرار خواهند گرفت».^{۲۹}

قید «به‌ویژه یا مخصوصاً / in particular» در بند ۱ ماده ۸، مؤید عدم تعیین‌کنندگی برنامه، سیاست و مقیاس به‌عنوان ارکان متشکله جنایت جنگی در صلاحیت دیوان می‌باشد. این قید «به‌عنوان یک راهکار مورد توافق» در پایان مذاکرات به پیش‌نویس ماده ۸ اضافه شد. در واقع، تعداد کمی از دولت‌ها طرفدار رویکردی بودند که طبق آن تنها زمانی دیوان صلاحیت رسیدگی به جنایات جنگی را داشت که رفتار ارتكابی به‌عنوان بخشی از یک طرح یا سیاست یا به‌عنوان بخشی از ارتکاب در مقیاس بزرگ از این جنایات واقع شده باشد. درحالی که اکثریت با هر شرط حداقلی مخالف بودند، اما گزینه‌ای که به‌عنوان مصالحه در پایان به تصویب رسید و کلمه «به‌ویژه یا مخصوصاً / in particular» را اضافه کرد، در نهایت قابل قبول تلقی شد.^{۳۰}

در کنار رکن مادی تشکیل‌دهنده جنایت گرسنگی، تحقق این جرم مستلزم قصد مرتکب/مرتکبان در گرسنگی دادن به غیرنظامیان به‌عنوان یک روش جنگی است. در این زمینه بر لزوم احراز قصد خاص یعنی تحمیل گرسنگی به جمعیت غیرنظامی در تحقق این جرم از طرف برخی از حقوقدانان با استناد به رویه دادگاه‌های کیفری بین‌المللی ویژه برای رواندا و یوگسلاوی از جمله در قضیه Akayesu تأکید شده است.^{۳۱} علاوه بر این مورد، آگاهی مرتکب از شرایط واقعی که منتج به ایجاد مخاصمه مسلحانه شده، ضروری می‌باشد. سند عناصر جرایم نیز بر احراز این موارد تأکید کرده است.

۲- بررسی ابعاد جرم گرسنگی دادن توسط اسرائیل علیه جمعیت غیرنظامی غزه در جریان مخاصمات اسرائیل - فلسطین ۲۰۲۳

بر اساس گزارش دیده‌بان حقوق بشر اروپا - مدیترانه، جلوگیری از انتقال کمک‌های بشردوستانه غذایی، دشوار کردن دسترسی به منابع آبی که باعث کاهش دسترسی به آب آشامیدنی به‌عنوان کالای اساسی شده، در کنار اخلال در دسترسی به منابع انرژی به‌ویژه سوخت و برق که تأثیر قابل‌توجهی در کاهش آماده‌سازی مواد غذایی اساسی از جمله نان و پخت‌وپز اقلام خوراکی (مثل عدس و برنج) دارد،^{۳۲} از مهم‌ترین اقدامات واقع شده نسبت به جمعیت غیرنظامی منطقه از سوی اسرائیل است که از حیث ارتکاب جرم گرسنگی دادن قابل توجه می‌باشد.

²⁸ W. J. Fenrick, "Crimes in combat: the relationship between crimes against humanity and war crimes," *Guest Lecture Series of the Office of the Prosecutor*, 5 March 2004, The Hague, p. 3. Available in: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/E7C759C8-C5A4-4AD3-8AB5-EF6ED68AC1D4/0/Fenrick.pdf>. and also: A. von Bogdandy, R. Wolfrum, & C. E. Philipp (eds). *Maxplank yearbook of United Nations Law*, Vol. 7, Brill Nijhoff, (2003), 349.

²⁹ Fenrick, op. cit., 3-4.

³⁰ A. von Bogdandy, R. Wolfrum, & C. E. Philipp (eds), op. cit, 349.

³¹ حسینی اکبرنژاد، پیشین، ۱۲۵-۱۲۶.

³² "Starvation as a weapon of war being used against Gaza civilians," Oxfam International, accessed November 25, 2023, <https://www.oxfam.org/en/press-releases/starvation-weapon-war-being-used-against-gaza-civilians-oxfam>.

بحران آب در منطقه و پناهگاه‌های اضطراری آژانس امدادرسانی و کاربایی برای آوارگان فلسطینی در خاور نزدیک،^{۳۳} به دلیل محاصره کامل، عدم امکان واردات سوخت و محدودیت تأمین کنندگان آب در غزه در تحویل آن^{۳۴} و به‌طور کلی، تحمیل شرایط دشوار زندگی از طریق کاهش سطح کیفیت معیشت مردم غیرنظامی به‌ویژه از بُعد سخت کردن دسترسی به مواد غذایی، زراعی، آبی و منابع سوخت و برق، از مصادیق بارز استفاده از گرسنگی به‌عنوان یک تاکتیک جنگی است که ممنوعیت آن در اسناد بین‌المللی پیش‌گفته به‌وضوح تصریح شده است. بنابر تخمین دیده‌بان حقوق بشر اروپا - مدیترانه، اقدامات مذکور، میزان ۷۰ درصدی کودکان منطقه غزه را که از سوءتغذیه، ضعف سیستم ایمنی و کم‌خونی رنج می‌برند، به بیش از ۹۰ درصد افزایش داده است. این امر با در نظر گرفتن شرایط خاص بخش قابل‌توجهی از جمعیت در آمار ارائه شده توسط این نهاد (۵۲ هزار و ۵۰۰ نوزاد/ و ۵۵ هزار زن باردار^{۳۵} و با در نظر گرفتن تعداد مجروحان) چالش‌های مرتبط با گرسنگی و تأثیر آن بر جمعیت غیرنظامی به‌ویژه کودکان و زنان (به‌ویژه تأثیر افزایش سوءتغذیه در بین زنان باردار و شیرده بر بقا و رشد کودکان) به دلیل اختلال در تأسیسات بهداشتی، جابه‌جایی گسترده و فروپاشی منابع غذایی، آب و برق، و بیماران را از حیث کشتار، نابودسازی و آسیب شدید جسمی و روانی را بیش از پیش حائز اهمیت می‌کند.^{۳۶}

به‌ویژه آنکه هدف قراردادن ژنراتورهای برق و واحدهای انرژی خورشیدی، مناطق کشاورزی شرق غزه، انبارهای آرد و قایق‌های ماهیگیران و همچنین مراکز سازمان‌های امدادی از جمله مراکز متعلق به آژانس امداد و کار سازمان ملل برای آوارگان فلسطینی توسط اسرائیل در کنار محدودیت‌های اعمال شده در واردات کمک‌ها و مواد غذایی موردنیاز و ضروری مواد غذایی، آب^{۳۷} و سوخت، و نیاز ۲/۳ میلیون نفر از مردم نوار غزه به غذا، توقف توزیع آذوقه برای خانواده‌های آواره در شمال غزه به دلیل تشدید عملیات زمینی ارتش اسرائیل، اختلال در دسترسی به محصولات زراعی و دامی، صنعت ماهیگیری، چالش‌های مذکور را عمیق‌تر و نیازمند توجه جدی‌تر مجامع حقوق بشری کرده است.^{۳۸}

در واقع، در کنار تحریم‌ها و محدودیت‌های مستقیم در دسترسی به غذا و آب آشامیدنی، اقداماتی مانند اختلال در دسترسی به منابع انرژی (به‌ویژه سوخت و برق) نیز از جمله رفتارهایی است که به‌طور غیرمستقیم تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر کاهش تهیه مواد غذایی اساسی دارد. تأثیر این اقدامات در اختلال وضعیت سلامت جمعیت غیرنظامی به‌ویژه کودکان، زنان باردار و مجروحان از حیث عدم تأمین نیازهای اساسی، با قوانین بین‌المللی که استفاده از گرسنگی به‌عنوان ابزار در جنگ را ممنوع اعلام کرده‌اند، در تضاد قرار دارد. همچنین، تحمیل محدودیت‌های جدی بر روی دسترسی به منابع ضروری مانند غذا، آب و انرژی، باعث بروز شرایط ناپایدار و ناامن برای جمعیت غیرنظامی شده و مغایر با حقوق اساسی بشر می‌باشد.

درواقع، ارتکاب جرم گرسنگی دادن در جریان محاصره منطقه نوار غزه توسط اسرائیل نسبت به جمعیت غیرنظامی منطقه مذکور از دو بُعد قابل توجه است. بعد اول از طریق اعمال ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های مستقیم در دسترسی به مواد غذایی و آب آشامیدنی و بعد دوم از طریق ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های غیرمستقیم در دسترسی به مواد غذایی و آب آشامیدنی از طریق

³³ The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA).

³⁴ "Humanitarians call for urgent aid access to Gaza," United Nations UN News, accessed November 24, 2023, <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142232>.

³⁵ Ibid.

³⁶ "Untangling the Reality of Famine in Gaza," Jeremy Konyndyk & Jesse Marks, Refugees International, accessed September 12, 2024, <https://www.refugeesinternational.org/reports-briefs/untangling-the-reality-of-famine-in-gaza/>.

³⁷ United Nations UN News, op. cit.

³⁸ "Israel is Waging an Extensive War of Starvation against Gaza's Civilian Population [EN/AR] - occupied Palestinian territory," ReliefWeb, accessed November 30, 2023, <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/israel-waging-extensive-war-starvation-against-gazas-civilian-population-enar>.

اخلال در دسترسی به انرژی (سوخت و برق) و نیز اخلال در گذرگاه‌های حمل‌ونقل. از این رو ابعاد این جنایت در دو قسمت به شرح مذکور و بررسی انطباق آن با ممنوعیت‌های مندرج در اسناد بین‌المللی مربوطه در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است.

۲-۱- ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های مستقیم در دسترسی به مواد غذایی و آب آشامیدنی

۲-۱-۱- منع یا محدودیت در دسترسی به غذا و مواد غذایی

بنا بر گزارش‌های دفتر هماهنگی امور بشردوستانه سازمان ملل متحد^{۳۹}، کمبود سوخت، آب، آرد و گندم و در نتیجه اخلال در فعالیت نانوايي‌ها، اخلال در حمل‌ونقل و واردات مواد غذایی و آب آشامیدنی به‌ویژه به علت مسدود شدن گذرگاه‌های حمل‌ونقل در اثر بمباران و حملات متعدد هوایی، محدودیت در دسترسی به سوخت و برق به دنبال توقف عرضه برق و سوخت توسط اسرائیل و تعطیلی تنها نیروگاه برق در غزه، از جمله مهم‌ترین آثار حملات در مناطق مسکونی و نسبت به مردم غیرنظامی بوده است.

بر اساس این گزارش‌ها، دسترسی به نان به‌عنوان یک کالای اساسی خوراکی، محدود و تأمین آن با چالش مواجه شده است. تنها آسیاب فعال در غزه به دلیل کمبود برق و سوخت قادر به آسیاب کردن گندم نیست. یازده نانوايي از ۷ اکتبر مورد حمله قرار گرفته و تخریب شده‌اند. تنها یکی از نانوايي‌هایی که با برنامه جهانی غذا^{۴۰} قرارداد دارد، به همراه هشت نانوايي دیگر در جنوب، بسته به در دسترس بودن آرد و سوخت، به طور متناوب نان را در اختیار پناهگاه‌ها قرار داده‌اند. در نتیجه، به دلیل محدودیت‌های مذکور، مردم صرفاً با کمک‌های محدود سازمان‌های غیردولتی محلی، در کنار تکیه بر سازوکارهای مقابله‌ای منفی، همانند استفاده از مواد غذایی با ارزش غذایی محدود یا نامناسب برای مصرف انسان، زنده می‌مانند.

بر اساس گزارش‌های برنامه غذایی جهانی و شرکای آن برخی از مواد غذایی ضروری مانند برنج، حبوبات و روغن نباتی در بازار تقریباً تمام شده است. سایر اقلام از جمله آرد گندم، محصولات لبنی، تخم‌مرغ و آب‌معدنی نیز طی برهه‌هایی از قفسه‌های فروشگاه‌های سراسر غزه ناپدید شده‌اند. با وجود محدود بودن موجودی در سطح عمده‌فروشی، این اقلام به دلیل آسیب زیاد، مسائل امنیتی و کمبود سوخت و نیز قطع ارتباط و تأثیر آن بر فعالیت نانوايي‌ها و حمل‌ونقل و در نتیجه کاهش دسترسی به آب و غذا نمی‌توانند به دست خرده‌فروشان برسند.^{۴۱}

در حالی که حدود ۹۰۰۰ تن دانه گندم در کارخانه‌های غزه ذخیره می‌شود، بخش قابل‌توجهی از آن به دلیل تخریب گسترده، نگرانی‌های امنیتی و کمبود سوخت و برق قابل‌بهره‌برداری نبوده^{۴۲} و از این رو جان هزاران نفر در نقاط مختلف منطقه را با درگیر کردن در دسترسی به کالاهای اساسی حیات و در نتیجه تحمل گرسنگی، تشنگی و بهداشت در معرض خطر جدی قرار داده

³⁹ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA).

⁴⁰ World Food Programme (WFP).

⁴¹ "With conflict entering fourth week, WFP warns of growing hunger and desperation in Gaza | World Food Programme," UN World Food Programme, accessed November 30, 2023, <https://www.wfp.org/news/conflict-entering-fourth-week-wfp-warns-growing-hunger-and-desperation-gaza>.

⁴² "Hostilities in the Gaza Strip and Israel - reported impact," Unocha, accessed November 7, 2023, <https://www.unocha.org/publications/report/occupied-palestinian-territory/hostilities-gaza-strip-and-israel-reported-impact-7-november-2023-2359>.

است.^{۴۳} این در حالی است که بر اساس قوانین بین‌المللی بشردوستانه استفاده از گرسنگی به عنوان تاکتیک جنگی ممنوع بوده و طرف اشغالگر مکلف به رفع نیازهای ساکنان منطقه اشغالی و حفاظت از جمعیت غیرنظامی است.

به‌ویژه با توجه به اینکه محدودیت‌های ایجاد شده در مناطق محاصره شده در جریان حملات بی‌رویه اسرائیل علیه غیرنظامیان فلسطینی در غزه و تشدید محاصره غیرقانونی، خصوصاً اعمال و یا تحمیل شرایط منجر به گرسنگی علیه جمعیت غیرنظامی هم از باب جرایم جنگی و هم از بُعد جنایت علیه بشریت قابل توجه است.

۲-۱-۲- منع یا محدودیت در دسترسی به آب آشامیدنی و غیر آشامیدنی موردنیاز

بر اساس برآوردهای موردنیاز زنان شیرده که فعالیت بدنی متوسطی در دمای بالاتر از حد متوسط دارند، حداقل ۷/۵ لیتر سرانه آب در روز نیاز اکثر مردم را در اکثر شرایط برآورده می‌کند. با این حال، در شرایط اضطراری، حداقل ۱۵ لیتر موردنیاز است. برای تامین نیازهای اولیه بهداشتی و بهداشت مواد غذایی باید مقدار بیشتری از حدود ۲۰ لیتر سرانه در روز تضمین شود. هرچند با احتساب شستشو و استحمام ممکن است به مقادیر بیشتری نیز نیاز باشد.^{۴۴} این درحالی است که بنا بر اعلام سازمان ملل، هر انسان روزانه دست کم به ۵۰ لیتر آب نیاز دارد تا بتواند بنوشد، غذا تهیه کرده و نیازهای بهداشتی خود را رفع کند.^{۴۵}

در سال ۲۰۰۴ سندی تحت عنوان «منشور بشردوستانه Sphere و حداقل استانداردها در مواجهه با بلایا» برای تأمین حداقل استاندارد سطح خدمات برای افرادی که در شرایط بحرانی قرار گرفته‌اند، توسط یک گروه از سازمان‌های امدادگران تهیه شد. طبق این سند، «تمامی افراد یک جامعه بایستی به طور عادلانه به آب سالم به مقدار کافی برای نوشیدن، پخت و پز و بهداشت فردی و خانگی دسترسی داشته باشند». علاوه بر این، بنا برسند مذکور در صورت تأمین آب در خارج از خانه، «نقاط برداشت عمومی بایستی به اندازه کافی به محل سکونت نزدیک باشند تا امکان تأمین حداقل آب موردنیاز خانوار به‌آسانی فراهم شود.»^{۴۶} سلسله مراتب نیاز به آب با اقتباس از سلسله مراتب نیازهای مازلو پس از آشامیدن و پخت و پز به‌عنوان نیازهای حیاتی کوتاه مدت، نظافت فردی، شستشوی البسه، نظافت منزل، کشت سبزیجات خوراکی، به سازی مواد خوراکی و دفع مواد زائد، درآمدزایی (دامداری و کشاورزی) و در نهایت باغداری و مصارف تفریحی است.^{۴۷} بر اساس تحقیقات صورت گرفته حداقل سرانه آب سالم برای حفظ بهداشت و سلامت هر فرد در روز معادل ۲۰ لیتر می‌باشد. از این رو اقدامات لازم به‌منظور تأمین این سطح از دسترسی برای هر فرد ضرورت دارد.^{۴۸}

این در حالی است که بر اساس گزارش‌های دفتر هماهنگی امور بشردوستانه، اعمال محدودیت در دسترسی به آب (کمک‌های آبی صرفاً تأمین‌کننده نیاز ۴ درصد از ساکنان به آب است)، شور بودن آب‌های قابل دسترسی و در نتیجه محدودیت در استفاده

⁴³ "Catastrophic hunger doubles in 2024; Gaza and Sudan worst hit," United Nations, accessed September 5, 2024, <https://news.un.org/en/story/2024/09/1154001>.

⁴⁴ "Water Sanitation and Health Humanitarian emergencies," WHO, accessed November 19, 2023, <https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/water-sanitation-and-health/environmental-health-in-emergencies/humanitarian-emergencies>.

^{۴۵} «آب و زندگی»، دانشگاه گیلان. تاریخ دسترسی سی آبان ۱۴۰۲، <https://guilan.ac.ir/fa/w/%D8%A2%D8%A8-%D9%88-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C>.

^{۴۶} سم گادفری و باب رید، راهنمای فنی تأمین آب آشامیدنی، بهسازی محیط و بهداشت فردی در شرایط اضطراری، ترجمه کاظم ندافی و همکاران (تهران: پژوهشکده محیط زیست دانشگاه علوم پزشکی، ۱۳۹۸)، ۲.

^{۴۷} همان، ۳.

^{۴۸} همان، ۴.

از آن و در مصارف غیر آشامیدنی، عدم فعالیت کارخانه آب شیرین کن و خط لوله اسرائیلی و محدودیت کارکنان شهرداری برای دسترسی به برخی از چاه‌های آب تولیدکننده آب شور^{۴۹} در خصوص آب آشامیدنی به‌عنوان کالای اساسی، اتخاذ هر نوع سیاست و یا تصمیم محدودکننده و یا محروم کننده، از بین بردن منابع آبی، غیرقابل بهره‌برداری کردن و محدود کردن دسترسی به آن در جریان مخاصمات مسلحانه، در روش‌های مختلف از سوی طرف اشغالگر (از جمله آلوده و غیرقابل استفاده کردن منابع آب به روش‌های مختلف، مصادره زمین‌ها و در نتیجه منابع آبی موجود، ممنوعیت جمعیت غیرنظامی به‌طورکلی یا جزئی از آبیاری زمین‌ها، دسترسی به منابع آبی و مسیرهای مربوط در کشت محصولات کشاورزی یا توسعه مزارع به‌عنوان فعالیت مستمر^{۵۰}) علاوه بر تبعات متعدد در کمبود منابع آبی، زراعی و دامی و افزایش خطر در حوزه سلامت و بهداشت و نیز شیوع بیماری‌ها به‌ویژه بیماری‌های واگیردار، منجر به کوچاندن جمعیت غیرنظامی از مناطق محل سکونت خود خواهد شد که جنبه اجباری این جابه‌جایی با توجه به نوع تحمیل شرایط سخت زندگی پوشیده نیست. امری که به‌وضوح در جابه‌جایی ساکنان شمال منطقه به نواحی میانه و جنوب نوار غزه قابل ملاحظه است.^{۵۱} عبارت «پناهگاه محیطی» یا «زیست‌محیطی»^{۵۲} که اخیراً برای توصیف افرادی که در نتیجه درگیری‌های مسلحانه یا سایر بلایای طبیعی بر محیط طبیعی خود آواره شده‌اند رایج شده است، گواهی بر آسیب جدی است که در این شرایط بر جمعیت غیرنظامی تحمیل می‌شود.

از این منظر، تخریب یا غیر قابل استفاده کردن یک منبع آب آشامیدنی یا منبع آب سالم در کوتاه‌مدت می‌تواند با محروم کردن جمعیت محلی یک کالای اساسی، اساس زندگی ساکنان منطقه مذکور را تحت الشعاع قرار دهد. از آنجاکه حمله به آب، به‌عنوان یک کالای اساسی، حمله به کل زندگی است، از این جهت، محرک جمعیت غیرنظامی در کوچ اجباری از مناطق محل سکونت خود خواهد بود.^{۵۳}

۲-۲ ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های غیرمستقیم در دسترسی به مواد غذایی و آب آشامیدنی

۲-۲-۱ منع یا محدودیت در دسترسی به انرژی (سوخت و برق)

با توجه به توقف عرضه برق و ممنوعیت واردات سوخت توسط اسرائیل که زمینه‌های تعطیلی تنها نیروگاه برق غزه را فراهم کرد، این منطقه را از یازدهم اکتبر تحت خاموشی کامل برق قرار داده است.^{۵۴} بر اساس گزارش‌های دیده‌بان حقوق بشر اروپا - مدیترانه، اختلال در دسترسی به منابع انرژی به‌ویژه سوخت و برق از حیث تأثیر قابل‌توجهی در کاهش آماده‌سازی مواد غذایی اساسی از جمله نان و پخت و پز اقلام خوراکی (مثل عدس و برنج) دارد.^{۵۵} از مهم‌ترین اقدامات واقع شده نسبت به جمعیت غیرنظامی منطقه توسط اسرائیل است.^{۵۶} از این‌رو، هدف قراردادن ژنراتورهای برق و واحدهای انرژی خورشیدی، باهدف اختلال

⁴⁹ Unocha, op. cit.

⁵⁰ "Water and Armed Conflicts | How does law protect in war?" Casebook ICRC, accessed November 18, 2023, <https://casebook.icrc.org/case-study/water-and-armed-conflicts>.

⁵¹ "Gaza faces imminent starvation amid Israeli bombing, blockade," Wsws, accessed November 30, 2023, <https://www.wsws.org/en/articles/2023/10/17/akby-o17.html>.

⁵² Environmental Or Eco-Refuge.

⁵³ Casebook ICRC, op. cit.

⁵⁴ Unocha, op. cit.

⁵⁵ Oxfam International, op. cit.

⁵⁶ ReliefWeb, op. cit.

صدمات بیشتر و پیشگیری از فجایع انسانی بوده است.^{۶۰} ضمن آنکه مستندات ارائه شده توسط آفریقای جنوبی تا ۶ مارس ۲۰۲۴، دال بر مرگ کودکان فلسطینی در اثر گرسنگی بوده است.^{۶۱}

از این جهت همچنین، دستور دیوان در مورخ ۲۸ مارس ۲۰۲۴ قابل توجه است که بر اساس آن اسرائیل باید تمام اقدامات لازم و مؤثر را در راستای تضمین بدون تأخیر - با همکاری کامل با سازمان ملل متحد - ارائه بدون مانع خدمات اساسی و کمک‌های بشردوستانه ضروری، از جمله غذا، آب، برق، سوخت، سرپناه، پوشاک، الزامات بهداشتی، و همچنین تجهیزات پزشکی و مراقبت‌های پزشکی برای فلسطینیان در سراسر غزه، از جمله با افزایش ظرفیت و تعداد نقاط عبور زمینی و باز نگه داشتن آنها تا زمانی که لازم باشد، به عمل آورد.^{۶۲} دستور دیوان خود تأیید دیگری است در اینکه اسرائیل با اتخاذ اقدامات مذکور، مبادرت به نقض مقررات اسناد بین‌المللی به‌ویژه کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، الزامات عرفی مربوط به حقوق بشردوستانه بین‌المللی و به‌طور کلی قوانین حقوقی و عرفی که در منازعات مسلحانه بین‌المللی قابل اعمال هستند، کرده است. اقداماتی که به‌ویژه در پرتو منع توسل به استفاده از گرسنگی به‌عنوان تاکتیک جنگی، منطبق با جنایت جنگی در قالب وارد آوردن رنج شدید یا آسیب جدی به بدن یا سلامت افراد بوده و از این حیث مقوم انتساب اتهام جنایت جنگی بر اسرائیل در منطقه غزه و نسبت به جمعیت غیرنظامی آن می‌باشد.

نتیجه گیری

بررسی سیاست‌های اتخاذی از سوی اسرائیل در منازعات هفتم اکتبر ۲۰۲۳ به بعد در غزه که بدون توجه به جمعیت غیرنظامی و تضمین حداقل استانداردهای زندگی و سلامت آنها به‌ویژه در تأمین نیازهای اساسی انسانی واقع شده است، به‌وضوح بیانگر ایجاد و تحمیل شرایط سخت زندگی و در نتیجه انطباق با رفتار مجرمانه تحمیل گرسنگی اجباری بر غیرنظامیان به‌عنوان یک حربه نظامی (بند ۲۵ از قسمت 2b ماده ۸ اساسنامه رم) و نیز منطبق با وارد آوردن رنج شدید یا آسیب جدی به بدن یا سلامت افراد (بند سوم از قسمت 2a ماده مذکور) و در نتیجه جنایت جنگی می‌باشد.

طرح دادخواست آفریقای جنوبی علیه اسرائیل در دیوان بین‌المللی دادگستری نیز گرچه ماهیتاً در خصوص نسل‌کشی و لزوم اتخاذ اقدامات پیشگیرانه در وقوع این جرم بوده و واکنش دیوان نیز مؤید شناسایی مسئولیت کیفری اسرائیل در ارتکاب نسل‌کشی نمی‌باشد، اما با احراز صدمات وارد بر غیرنظامیان و در نتیجه لزوم اتخاذ اقداماتی در راستای پیشگیری از نسل‌کشی، دست‌کم مؤید نقض حقوق انسانی غیرنظامیان و قوانین حقوق بشردوستانه بین‌المللی است. امری که نیازمند توجه جدی‌تر مجامع حقوق بشری می‌باشد. به‌ویژه با توجه به عضویت فلسطین در دیوان کیفری بین‌المللی که امکان تعقیب و محاکمه مرتکبان جنایات بین‌المللی ارتكابی تحت صلاحیت دیوان را در محدوده صلاحیت قضایی دیوان فراهم می‌کند.

⁶⁰ "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)," International Court of Justice, accessed October 22, 2024, <https://www.icj-cij.org/case/192>.

⁶¹ حسینی اکبرنژاد، هاله. «احراز نقض فاحش حقوق بشر و ارتکاب جنایات بین‌المللی علیه مردم غزه قبل و بعد از ۷ اکتبر در رویه نهادهای حقوق بشری»، مجله مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره ۱ (۴۹)، ۱۴۰۳، ۱۶۱.

⁶² Case 192 - Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 28 March 2024, 192-20240328-ORD-01-00-EN, para. 51, accessed October 22, 2024, available in: <https://www.icj-cij.org/node/203847>.

بطور کلی به رغم شناسایی ابعاد منفی تحمیل گرسنگی بر سلامت و حیات جمعیت غیرنظامی و جرم بین‌المللی تلقی شدن آن در قالب جنایت جنگی، استفاده از این روش همچنان به‌عنوان یک روش جنگی در مخاصمات مسلحانه قابل ملاحظه است. دغدغه‌ای که در شانزدهمین گزارش مربوط به مسئولیت حمایت^{۶۳} از سوی دبیر کل سازمان ملل متحد تصریح شده است. به نظر می‌رسد دلیل این موضوع را باید در فقدان اراده لازم در برخورد با مرتکبان این جرم و تعقیب و مجازات آنها در سطح بین‌المللی جستجو کرد. امری که ورای منافع، مصالح و اغراض سیاسی نیازمند چارچوب‌های مستحکم‌تر در ارائه تضمینات کافی در حفاظت از جمعیت غیرنظامی در بستر مخاصمات مسلحانه است. موضوعی که قطعنامه ۲۴۱۷ (۲۰۱۸) بر آن تأکید و به دلیل حیاتی بودن آن، ناامنی غذایی مرتبط با جنگ را به‌عنوان یک موضوع صلح و امنیت بین‌المللی به رسمیت شناخته است.

ضمن آن‌که فقدان سازکارهای لازم و یا گره زدن مسئولیت جنایات ارتكابی اسرائیل با اغراض سیاسی، بحران مقبولیت قوانین بین‌المللی بشردوستانه و نهادهای ناظر و اجرایی آن را با چالش‌های بیشتری روبه‌رو کرده و گواهی بر ویتربینی بودن تضمینات حقوق بشری سازمان ملل متحد و رویه‌گزینشی آن در برخورد با موارد نقض حقوق بشر در سطح بین‌المللی خواهد بود. بدیهی است که این امر بر بحران مقبولیت دیوان کیفری بین‌المللی در بستر مقابله با بی‌کیفرمانی، تعقیب و مجازات مرتکبان جرایم بین‌المللی و دامن زدن به عدالت‌گزینشی بین‌المللی نیز مؤثر خواهد بود.

^{۶۳} برای مطالعه بیشتر نک: شهرام بهمن تاجانی. «حاکمیت و مسئولیت حمایت در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری»، سیاست جهانی، ۴، ۱ (۱۳۹۴)، ۲۳۷-۲۶۲. و همچنین سید محمد مهدی قادری و ناصر قربان‌نیا، «دکترین مسئولیت حمایت و تلاش برای مقابله با فجایع انسانی»، فصلنامه روابط خارجی، ۵، ۱ (۱۳۹۲).

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ابراهیم گل، علیرضا. «حق بر غذا: پیش شرط تحقق سایر حقوق». مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۹، ۲۵(۱۳۸۷)، ۲۲۱-۲۴۳. doi: 10.22066/cilamag.2010.17388
- اسفندیاری چنگیز و سیدباقر میرعباسی. «بررسی ابعاد حق بر غذا و امنیت غذایی در اسناد بین‌المللی». فصلنامه حقوق پزشکی، ۳۵، ۹(۱۳۹۴)، ۱۵۷-۱۸۴.
- اکبری، پگاه. «حق بر غذا در نظام حقوق بین‌الملل؛ مفهوم و سازوکار». رساله کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۰.
- انصاری، محمد باقر و شکورا حاجی علی اوروک. «موازن وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در بررسی حق بر غذا به عنوان یکی از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی». فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۳، ۲(۱۳۹۲)، ۱۷۸-۱۴۳.
- بهمن تاجانی، شهرام. «حاکمیت و مسئولیت حمایت در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری»، سیاست جهانی، ۴، ۱(۱۳۹۴). ۲۳۷-۲۶۲.
- حسینی اکبرنژاد، هاله و حسینی اکبرنژاد، حوریه. «مقابله با گرسنگی در نظام حقوق بین‌الملل: از نقض حقوق بشر تا جنایت بین‌المللی»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۸، ۶۵(۱۴۰۰)، ۱۲۲. ۳(۱۳۹۳)، ۴۴-۷۱. doi: 10.22066/cilamag.2021.243889
- حسینی اکبرنژاد، هاله. «احراز نقض فاحش حقوق بشر و ارتکاب جنایات بین‌المللی علیه مردم غزه قبل و بعد از ۷ اکتبر در رویه نهادهای حقوق بشری». «مجله مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره ۱ (۴۹)، ۱۴۰۳، doi: 10.30479/psiw.2024.20080.3315
- دانشگاه گیلان. «آب و زندگی». تاریخ دسترسی سی آبان ۱۴۰۲، <https://guilan.ac.ir/fa/w/%D8%A2%D8%A8-%D9%88-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C>
- ذاکر حسین، محمد هادی. «گرسنگی دادن غیرنظامیان به مثابه جنایت جنگی». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۸، ۹(۱۴۰۰)، ۲۲۷-۲۵۲. doi: 10.2034/JCLC.2021.286672.1498
- سیدزاده ثانی، سید مهدی و زهرا فرهادی آلاشتی. «تمایز میان جنایات جنگی در منازعات بین‌المللی و داخلی: مصادیق و مبانی». پژوهش نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۱، ۳(۱۳۹۳)، ۴۴-۷۱. doi: 10.22067/jipr.v3i15.41451
- طلایی، فرهاد و علی رزم خواه. «نقش سازمان‌های بین‌المللی در تحقق حق بر غذا». فصلنامه سازمان‌های بین‌المللی، ۲، ۱(۱۳۹۲).
- عباسی، محمود، و نجمه رزم خواه. «محصولات غذایی تراریخته و چالش‌های پیشرو از منظر حق بر غذا». فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۴۵، ۱۶(۱۳۹۳)، ۷۵-۵۳.
- قادری، سید محمدمهدی و ناصر قربان‌نیا. «دکترین مسئولیت حمایت و تلاش برای مقابله با فجایع انسانی»، فصلنامه روابط خارجی، ۵، ۱(۱۳۹۲). doi: 20.1001.1.20085419.1392.5.1.6.9
- قربان‌نیا، ناصر. حقوق بشر و حقوق بشردوستانه. چاپ دوم. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱.
- گادفری، سم و باب رید. راهنمای فنی تأمین آب آشامیدنی، بهسازی محیط و بهداشت فردی در شرایط اضطراری، ترجمه کاظم ندفی و همکاران. تهران: پژوهشکده محیط زیست دانشگاه علوم پزشکی، ۱۳۹۸.
- گوهری، فرشته. «رابطه حق بر غذا و حق بر محیط زیست سالم در نظام بین‌المللی حقوق بشر». رساله کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه قم، ۱۳۹۵.

B) English Sources:

- Action Against Hunger. “Action Against Hunger Take Action”. Last modified December 1, 2023. <https://www.actionagainsthunger.org/take-action/>.
- AJLabs. “What does Gaza’s food shortage look like amid Israeli siege?”. Last modified November 13, 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/27/what-does-gazas-food-shortage-look-like>.
- Casebook ICRC. “Water and Armed Conflicts | How does law protect in war?” Last modified November 18, 2023. <https://casebook.icrc.org/case-study/water-and-armed-conflicts>.
- Cassese, Antonio. *International Law*. 2nd edition. Oxford University Press, USA, 2005.
- Coop, Stephanie. *The Israel-Palestine conflict from the perspective of international humanitarian law*. Japanese Society of International Law, No. 2024-11, 2024.
- Cotula, Lorenzo, Moussa Djiré and Ringo W. Tenga. “The Right to Food and Access to Natural Resources: Using Human Rights Arguments and Mechanisms to Improve Resource Access for the Rural Poor”. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2008.
- Craven, M. C. R. *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on its Development*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Crimes in combat: the relationship between crimes against humanity and war crimes. *Guest Lecture Series of the Office of the Prosecutor*, 5 March 2004, The Hague. Available in: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/E7C759C8-C5A4-4AD3-8AB5-EF6ED68AC1D4/0/Fenrick.pdf>.
- DeFalco, R. C. “The Right to Food in Gaza: Israel’s Obligations Under International Law”. *SSRN Electronic Journal*, 35, 12(2009), 11-22.
- Dörmann, Knut. “War crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court, with a special focus on the Negotiations on the elements of crime.” In: *A. von Bogdandy and R. Wolfrum (eds.), Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 7, 2003.
- Food And Agriculture Organization Of The United Nations. “The State of Food Insecurity in the World 2011”. Rome: FAO, 2011.
- Food Security Information Network and Global Network against Food Crises. “Global Report on Food Crises 2024.” Last modified 2024. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/108156>.
- Gloay, C. “The Right to Food and Access to Justice: Example at the National Regional and International Levels” (Rome: FAO, 2009).
- ICRC Customary International Humanitarian Law database. “Rules 1, 7, 14 and 15.” Last modified August 25, 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v>.
- International Committee of the Red Cross. *How is the Term “Armed Conflict” Defined in International Humanitarian Law?* International Committee of the Red Cross Opinion Paper 2024. International Committee of the Red Cross, 2024.
- International Court of Justice. “Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel).” Last modified October 22, 2024. <https://www.icj-cij.org/case/192>.
- International Court of Justice. *Case 192 - Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 28 March 2024, 192-20240328-ORD-01-00-EN*. Last modified October 22, 2024. Available in: <https://www.icj-cij.org/node/203847>.
- ISCS. “The “Economic Bill Of Rights” And Our “Basic Needs””. Last modified November 19 2023. <https://Complexsystems.Org/Publications/The-Economic-Bill-Of-Rights-And-Our-Basic-Needs>.
- Israeli Ministry of Foreign Affairs. “ Hamas-Israel Conflict 2023: Key Legal Aspects, Annex 2, Legal Aspects of the Hamas-Israel Conflict 2023,” updated to 2 November 2023, available in: [https://www.gov.il/BlobFolder/news/hamas-israel-conflict2023-key-legal-aspects/en/English_Documents_Hamas-Israel%20Conflict%202023%20-%20Some%20Factual%20and%20Legal%20Aspects%20-%20Israel%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20\(2%20NOV%202023\).pdf](https://www.gov.il/BlobFolder/news/hamas-israel-conflict2023-key-legal-aspects/en/English_Documents_Hamas-Israel%20Conflict%202023%20-%20Some%20Factual%20and%20Legal%20Aspects%20-%20Israel%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20(2%20NOV%202023).pdf).
- Konyndyk, Jeremy & Marks, Jesse. Untangling the Reality of Famine in Gaza. Refugees International, Last modified September 12, 2024. <https://www.refugeesinternational.org/reports-briefs/untangling-the-reality-of-famine-in-gaza/>.

- Longobardo, Marco. *The Use of Armed Force in Occupied Territory*. Kindle edition. Cambridge University Press, 2018.
- Oxfam International. “Starvation as weapon of war being used against Gaza civilians”. Last modified November 25, 2023. <https://www.oxfam.org/en/press-releases/starvation-weapon-war-being-used-against-gaza-civilians-oxfam>.
- Refworld. “CCPR General Comment No. 6: Article 6 (Right to Life)”. Last modified April 30, 1982. <https://www.Refworld.org/docid/45388400a.html>.
- Refworld. “General Comment No. 12: The Right to Adequate Food (Art. 11 of the Covenant)”. Last modified May 2, 1999. <https://www.Refworld.org/docid/4538838c11.html>.
- Refworld. “Report by the Special Rapporteur on the Right to Food”. Last modified January 10, 2002. <https://www.Refworld.org/docid/45377ab90.html>.
- Reid, R, Allison, C. “Maslow’s Theory of Motivation and Hierarchy of Human Needs: A Critical Analysis” (Berkeley: School of Social Welfare University of California, 2008).
- ReliefWeb. “Israel is Waging an Extensive War of Starvation against Gaza’s Civilian Population [EN/AR] - occupied Palestinian territory”. Last modified November 30, 2023. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/israel-waging-extensive-war-starvation-against-gazas-civilian-population-enar>.
- Söllner, S. “The “Breakthrough” of the Right to Food: The Meaning of General Comment No. 12 and the Voluntary Guidelines for the Interpretation of the Human Right to Food”. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 1, 11(2007), 391–415. <https://doi.org/10.1163/18757413-90000015>.
- UN World Food Programme. “With conflict entering fourth week, WFP warns of growing hunger and desperation in Gaza | World Food Programme”. Last modified November 30, 2023. <https://www.wfp.org/news/conflict-entering-fourth-week-wfp-warns-growing-hunger-and-desperation-gaza>.
- United Nations High Commissioner for Human Rights. “The Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel”. Last modified November 17, 2023. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-israel/index>.
- United Nations Question of Palestine. “Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel - Question of Palestine”. Last modified November 11, 2023. <https://www.un.org/unispal/document/report-coi-palestine-isreal-a78-198/>.
- United Nations UN News. “Humanitarians call for urgent aid access to Gaza”. Last modified November 24, 2023. <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142232>.
- United Nations. “Responsibility to Protect: The commitment to prevent and protect populations from atrocity crimes.” Report of the Secretary-General, June 27, 2024. <https://www.globalr2p.org/resources/sg-2024-report/>.
- United Nations. Catastrophic hunger doubles in 2024; Gaza and Sudan worst hit. Last modified September 5, 2024. <https://news.un.org/en/story/2024/09/1154001>.
- Unocha. “Hostilities in the Gaza Strip and Israel - reported impact”. Last modified November 7, 2023. <https://www.unocha.org/publications/report/occupied-palestinian-territory/hostilities-gaza-strip-and-israel-reported-impact-7-november-2023-2359>.
- Unscr. “Resolution 2417, Protection of civilians in armed conflict”. Last modified November 30 2023. <http://unscr.com/en/resolutions/2417>.
- WHO. “Water Sanitation and Health Humanitarian emergencies”. Last modified November 19, 2023. <https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/water-sanitation-and-health/environmental-health-in-emergencies/humanitarian-emergencies>.
- Wsws. “Gaza faces imminent starvation amid Israeli bombing, blockade”. Last modified November 30, 2023. <https://www.wsws.org/en/articles/2023/10/17/akby-o17.html>.